

NYA AVHANDLINGAR

Ann Runfors: *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: en studie av hur invandrarbarn formas i skolan*. Prisma, Stockholm 2003. 287 s. English summary. ISBN 91-518-4010-3.

”Följ med oss. Var som vi svenskar och bli lyckade medborgare”, säger lärarna till invandrarbarnen i Ann Runfors avhandling *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar*. Men dörren som de håller upp leder inte till Sverige. Den går tillbaka till samma rum i förorten. Underordningen reproduceras. Men jag undrar: Finns det verkligen ingen utväg?

Detta är en välskriven avhandling som handlar om ett minerat och svåröverskådligt fält – skola och integration. Det är två begrepp som var för sig engagerar och öppnar slussen till ett stritt åsiktsflöde. Jag skriver själv om integrationsproblematik på en gymnasieskola och läste *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar* med igenkännandets blick när den kom ut. Dessutom arbetar jag med skolfrågor som journalist och har vid flera tillfällen skildrat skolan ur ett mångfaldsperspektiv, vilket blir allt känsligare. I Malmö finns det förortsskolor som inte vill bli omskrivna – inte ens i lärtidningar – eftersom skolledare och personal fruktar att eleverna ska problematiseras som representanter för tillkortakommanden. Runfors skyggar inte för att beskriva en komplicerad värld. Det är viktigt, för trots allt tal om förorten så anser jag att den snarare skildras för lite än för mycket.

Avhandlingens huvudsyfte är att ”analysera den uppmärksamhet de skolanställda riktade mot kategorin invandrarbarn samt att belysa hur uppmärksamheten skapade villkor för dessa barn”. Runfors belyser de åtskiljande och underordnande processer invandrar-elever drabbades av på de undersökta skolorna. Begrepp som ofta återkommer utan att riktigt definieras är ”invandrarbarn”, ”svensk normalitet” och ”svenska barn”. Författaren antar lärarnas begreppsvärld och talar om det goda ”svenska” utan att plocka isär visionen och se vad den står för – utanför svensknormalitetsramen. Det är främst ”invandrarelever” och svenska lärare som

fokuseras, vilket gör att även forskaren, fylld av goda avsikter, reproducerar skillnader via konstruktionen av motsatspar.

Runfors bygger sina huvudkapitel med trestegsraketen Frikopplingen, Formningen och Infogningen. Först måste barnen frikopplas från sin farligt kulturella bakgrund, som gör dem till språkhandikappade människor. Därefter tar barnabyggandet vid genom Formningen, där lärarna byggde upp vad som brutits ned – ungefär som 1970-talets sensitivitetsträning. När barnen var svenskformade infogades de i en skolklass som skulle likna samhället så mycket som möjligt. Idealet var en blandad klass – inte för mångfaldens skull utan för att invandrarbarnen skulle få draghjälp av svenska elever. Raketformen är överskådlig och intressant. Men blir det inte lite väl linjärt och logiskt?

På min skola sa också lärarna att ”här finns bara elever” samtidigt som ”araber” stod för något främmande problematiskt när lärarna talade om elever i informella sammanhang. Men talet och jobbet med frikopplingen från besvärliga minuskulturer och infogningen i det goda svenska – för att använda Runfors begrepp – pågick *inte* ständigt. Ibland laddades rummet med strider eller samstämmighet kring frågor som handlade om etnicitet, genus, yrkeskompetens osv., men det var kopplat till situation och vilka människor som träffades.

Avhandlingen har ett patogent perspektiv eftersom det ”sjuka” fokuseras. Vid enstaka tillfällen presenteras de friska undantagen som jag tycker får framställningen att lysa upp med varma skolmiljöer och entusiastiskt kämpande lärare och barn. Relationerna borde väl kunna skapa några positiva utgångar – trots att invandrareleverna är iklädda svensknormalitetens tvångströja. Boken tjänar kanske i sin förlängning ändå ett hälsobefrämjande syfte. Genom att klargöra processer, som skapar negativa sociala bedömningar och hierarkier, hoppas forskaren att vi ska börja sluta tänka i kategorierna svenska barn kontra invandrarbarn och våga tillåta en kulturell mångfald också på de invandrade medborgarnas villkor. Men hon kommer inte med några nya plagg till de blottlagda strukturerna. Och min fråga är: såg

författaren verkligen de underordnande processerna? Eller hörde hon framförallt talas om dem?

Avhandlingen berättar om hur lärarna säger att de bygger barnens identitet snarare än om hur de agerar i verkliga möten med dem. Man kan inte heller följa om invandrabarnen anammar konstruktörernas anvisningar. Trots sitt digra fältarbete praktiserar forskaren sällan i verklighetens rum utan befinner sig oftast i berättandets och diskursernas textförhandlingar inspirerad av konstruktivistisk teori. Jag får en känsla av att bakomliggande teoretiska tankegångar om vår tids sätt att leva är så tunga att de stänger forskarens blick för undantagen i det konkret situationella.

De förortsområden jag själv har studerat är oerhört motsägelsefulla. Här produceras samtidigt både möjligheter och destruktiva mönster. Städernas invandratäta områden beskrivs allt oftare som farliga och den orättfärdiga segregationen har ökat sedan Runfors gjorde sitt fältarbete på tre förortsskolor i Stockholm åren 1992–1996. Där studerade hon relationen mellan lärare och elever under 70 skoldagar. Hon intervjuade 60 lärare på skolorna och 15 via telefonintervjuer. Hon deltog dessutom i 40 seminarie- och fortbildningsdagar.

Skolpersonalen som hon mötte verkar ingå i en homogen kategori välmenande och kämpande svensketniska lärare med stabil medelklassbakgrund. De vill kompensera invandrarelevorna för "svenskbristen" i deras tillvaro och medverka till att skapa ett folkhem med självständiga och jämlika medborgare. Men Runfors anser att lärarnas goda vilja är grundad i en svensk kulturdominans som marginaliserar, sorterar och rangordnar elever. Invandrabarn blir åtskilda i en egen kategori och tillskrivs särskilda egenskaper, som ger dem låg status eftersom de ständigt jämförs med visionen om det eftersträvarvärda "normala svenska barnet"; eleven som talar perfekt svenska, deltar på alla lägervistelser, gärna besöker simhallen och glatt skuttar runt med det motsatta könet i dansen samt har föräldrar som sprittande av nyfikenhet kommer till alla föräldramöten pumpade med frågor.

Lärarna reder sin framtidssoppa med svensknormaltet för att livet inte ska skära sig för de små grundskoleeleverna. Personalen säger sig vara för mångfald, men erkänner endast den mångkultur som tjänar det individuella projektet. "Invandrarföräldrar", som inte bekymrar sig för svaga skolinsatser eftersom barnet redan är tryggad i familjefirman, utmanar svensknormaltetens strävan efter att producera duktiga och autonoma elever som talar svenska utan brytning och har blicken

riktad mot centrum och svenskarna. Dessa familjer har inte förstått att det svenska urbana och medelklassmässiga är något som måste fördelas och absorberas för att barnen ska bli jämlika och få ett bra liv. Lärarna gör allt för att både invandrabarn och deras föräldrar ska rätta in sig i svenskleidet. Men räddningsaktionen reproducerar precis det underläge som lärarna egentligen vill frigöra barnen från, menar forskaren.

Jag anser att bilden är mer mångfasetterad och splittrad i dagens förortsskolor än vad Runfors gör gällande, även om idén om svensk normalitet fortfarande bildar en slags grund för många lärares tänkande. Frågan är vilken betydelse man ska tillmäta detta begrepp. Det finns så många andra faktorer som skapar elevernas världsbild och framtid. Avhandlingen blir tämligen enfrågeinriktad genom att så ofta framhålla "svensknormalitet" som huvudsak i marginaliseringsprocessen tillsammans med påhängsfaktorn "svenskspråkförtryck". Den visar hur medelklassvenskheten reproduceras och har en politisk underton som ljunder att urbana medelklassnormer självklart är förtryckande, utan att forskaren diskuterar alternativ eller visar på vad sätt eleverna skadas av tystnaden kring deras kulturella bakgrund.

I den gymnasieskola som jag undersöker, kan man se effekterna av att så många "invandrarelever" gått hela grundskolan utan att lära sig läsa och skriva. Deras situation hade kanske varit bättre om grundskollärarna verkligen lyckats med sina språkvisioner. Där känns talet om svensknormaltetens förtryck inte så giltigt. Det handlar ibland om att överhuvudtaget lyckas föra över tämligen värdenneutrala etnicitetsbefriade normer om vikten av att gå i skolan, trots att det handlar om en frivillig skolform.

Det har producerats många "postkoloniala" texter om det orättfärdiga med att representanter för en majoritetsbefolkning – även forskare – skriver in mångsidiga människor i enfaldiga kategorier. Anna Lundstedt kritiserar i sin artikel *Forskningsetiska positioner och "invandrar"-representationer* hur svenska etnologer har polariserat svensk mot invandrare och bundit de främmande andra till fasta kategorier via utsorterande begrepp och miljöskildringar. Även om begränsande benämningar är problematiska är de svåra att komma ifrån eftersom världen måste kategoriseras för att göras begriplig. Men frågan är vilka människor Runfors avhandling speglar och på vilken nivå dessa befinner sig.

Ian Hacking gör i sin bok *Social konstruktion av vad?* skillnad mellan idéer om människor och verkliga individer. Han menar att man måste ställa bokitels

fråga eftersom det inte är självklart vad olika sociala konstruktioner verkligen avser. Runfors ”invandrarbarn” betecknar inte Mohammed eller Said, utan hennes invandrarelever och svenska lärare är snarare en sorts mänskliga representationer än specifika individer av kött och blod. Ombud för idén om hur invandrarbarn inskolats i allmänhet. Därför blir persongalleriet lite väl logiskt och enkelspårigt tecknat. Jag uppfattar den allmänna matrisen eller diskursen om invandrarbarn som väldigt mångtydig och svåröverskådlig. Och mitt i alla idéer om hur barn är och reagerar finns även verkliga individer. Men de tenderar att överskuggas av talet om ”invandrarbarnet” som något allmängiltigt. Det gäller både Runfors avhandling och i olika massmedier.

Invandrarbarn är ingen fast kategori. Dagens flyktingar kommer delvis från andra krigshärdar än för tio år sedan. De bor i förorter som har förändrats via massmedias speglingar, fastighetsägares uthyrningspolitik, olika storstadsprojekt som skapat möjligheter på en del skolor och i andra fall har bristen på pengar stängt fritidsgårdar och utarmat grundskolor. Därför är det viktigt att tänka på, att avhandlingens invandrarbarn är typiska för tre stockholmsskolor under en speciell period under 1990-talet, då det tydligen fanns en stor samstämmighet om hur barn ska uppfostras.

Runfors säger att hon är inspirerad av George E. Marcus och ser sitt material som strategiskt situerad etnografi, som vill förstå något generellt lika mycket som det lokala. I hennes text fungerar platsen som spegel för världen utanför skolan. Hon klargör sällan under vilka timmar och omständigheter svensknormalitetens evangelium predikades på skolan.

Hur ska man då se på hennes sätt att skildra medelklassnormerna som barnen vaccinerades med mot sin komplicerade kulturella bakgrund? Medelklassnormer och svenskhet är vida begrepp. Jag tänker på Pierre Bourdieus grafik över de sociala positionernas rum. Han nitar också fast grundskollärare på en bestämd fläck i sitt diagram, men kommer undan fastläsningen genom att blanda med flera faktorer i spelet. Ann Runfors mentalitetsbegrepp och tal om lärarnas styrande visioner hade kanske kunnat tolkas med hjälp av Bourdieus tal om distinktion som särskiljande tecken, där människor organiserar närhet och avstånd på det sociala fältet via vanor, åsikter samt olika mentala och ekonomiska tillgångar. Han varnar för substantiella analyser, där forskaren ser olika grupper eller individers aktiviteter och egenskaper, som statistiskt ingående i ett biologiskt eller kulturellt väsen. Jag tycker att Runfors medelklasslärare

beskrivs som en alltför enhetlig grupp för att kännas riktigt verklig. Det måste väl ha funnits rebeller i kollegiet? Avvikare som verkligen vågade tro på en mångfald, som inte först vaskats i svenskt normalitetsvatten. Strukturers seghet och skapandekraft av likhet framställs tydligt. Men jag efterlyser variationerna och avvikelserna, när forskaren slipar sina analysverktyg med Anthony Giddens teorier om strukturer som handling.

Runfors betonar att människor inte bara följer med strukturernas spårvagn utan även verkar via dem. Lärarnas visioner om det goda svenska autonoma livet är verktyg för förändring. De blir särskilt starka eftersom resenärerna är likasinnade och använder samstämmighetens kraft för att reproducera svenskhet. Det är konsensus som gör strukturerna så starka. Målet ska nås genom att eleverna lär sig ”bra svenska” samt får förståelse och kunskap om allt gott svenskt i samhället. Det kontrasterar mot lärarnas verklighetsbeskrivningar av förorter med ungdomar som tidsinställda bomber. Lärarna kategoriserade ständigt eleverna i motsatspar, där svenskt ställdes mot utländskt, för att tala om vad som var normalt och udda i syfte att rätta in invandrarbarnen i ledet.

Den andra teorikällan som redovisas är Iris Marion Youngs struktureringsprinciper. Young undersöker vilka sociala villkor och dominansförhållanden som hindrar människor från social delaktighet och talar om exploatering (invandrare servar majoritetsbefolkningen), marginalisering (få invandrare har jobb), maktlöshet (invandrararnas insatser värderas lågt) och våld (fler invandrare sitter i fängelse). Youngs generella modell modifieras genom att Runfors mer direkt anför hur lärarna tillskrev ”de andra” vissa värden som placerade invandrarbarnen i marginaliserande fack. Hon tänker vidare kring relationen mellan majoriteter och minoriteter via bl.a. Nancy Frasers tal om uppdelning av jämlikhet som en fråga om omfördelning eller uppvärdering via erkännande. Fraser har i senare verk ifrågasatt fokuseringen på erkännande av kulturell bakgrund. I dag inriktar hon sig också på idén att frilägga faktorer som hindrar individer från att bli fullvärdiga deltagare i den sociala interaktionen på olika sociala fält – istället för att färga hela mötet med enbegreppstankar. Fraser är emot en identitetspolitik som tvingar in enskilda i en gruppkultur, som om alla medlemmar skulle omfattas av samma tanke- och handlingsmönster.

Förortsskolorna i Runfors avhandling är inte postmoderna platser, där var och en är sin egen lyckas smed rakt av, utan snarare Giddens senmoderna, där sega

strukturer dröjer sig kvar som tuggummit under nyköpta skor. Men enligt hans idéer om den självreflexiva människan rymmer varje ögonblick av social reproduktion möjlighet till förändring. Men det visar knappast forskaren i sin avhandling. Alla verkar följa mallen. Lärarna älskar men marginaliserar ändå barnen, som inordnar sig utan att klaga.

För att återknyta till Hacking, så beskriver Runfors framförallt den sociala konstruktionen av invandrarbarn och svensknormen inom en ganska allmän begreppsmatrix. Det innebär att den fungerar bäst när det är generella frågor kring mångfald och integration som diskuteras, t.ex. hur likhetsbarnet är konstruerat och hur skolverksrapporter och läroplaner om mångfald kraschar i skolans praktik. Här kommer hon in på en mer socioekonomisk aspekt på lärarnas relation till invandrarbarnen: Skolmyndigheter och politiker var överens om att skolorna skulle satsa på svenska som andra språk. Men betalade samtidigt ut mindre pengar, vilket resulterade i att modersmållärare fick hoppa in vid klasslärares sjukdom istället för att göra sitt eget jobb. Författaren avslöjar också hur läroplanen hyllar det mångkulturella på ett begränsande sätt genom att endast beskriva kulturella yttringar som är positiva och ofarliga i förhållande till de värden som hyllas i samhället. Den tar inte upp besvärliga frågor som debatteras, t.ex. hederskultur och flickors underordning. När forskaren lämnar samhällsnyvån känns det som om hon ändå har kvar sitt ankare där. Framställningen fortsätter att vara logisk och konsekvent trots att ett fältarbete bedrivs i oförutsägbarhetens labyrint.

Jag räknar till 47 etnografiska beskrivningar i avhandlingen. De flesta är endast på några rader och förefaller vara till för att exemplifiera tankar och teorier; 19 ställen skildrar allmänna samtal med lärare, om hur de betraktar invandrarbarnen i olika sammanhang. En lärare säger t.ex. att barnen inte tvunget behöver veta något om slaget vid Lützen. Det är bättre att eleverna lär sig hur man fyller i en postanvisning – för att fungera i det svenska samhället. Och på ett par ställen skildras den korrekt talade svenskan som nyckeln till Sverige och svenskarna. Runfors skildrar sällan klassrumssituationen genom att utgå från specifika situationer, där man direkt kan följa förtrycket av barnens bakgrund, vilket ju avhandlingen faktiskt handlar om.

Problemet är att också forskaren ingår i ett paradoxalt nollsummespel. De humanitära vinster för invandrarbarn som Runfors kammar hem via friläggandet av en orättfärdig svensk kulturdominans skapar samtidigt

förluster eftersom hon främst söker efter faktorer som skapar segregation. Därmed reproducerar också avhandlingen skillnader och talet om omöjligheter snarare än att peka på nya möjligheter, som när en ”mörkhyad flicka i årskurs fyra” vänder sig till forskaren och frågar när man egentligen blir svensk och när flickan själv kommer att betraktas som svensk: ”Jag, som var helt oförberedd på frågan, blev svarslös. Genom mitt huvud for tanken att hon med sitt utseende inom ramen för nuvarande förståelse av svenskhet skulle få svårt att passera nålsögat” (s. 120). Flickan kände alltså till talet om invandrare som marginaliserade. Men var det för att hon lyssnat för mycket på lärarnas predikan? Var det föräldrarnas tal eller kamraters påverkan? Och var frågan ”seriös”. Hon ville kanske bara testa forskaren? Kanske hoppades hon på ett snabbt svar: ”Klart att du är svensk.” Och är det så säkert att hennes framtid är dystert?

Ann Runfors avhandling genomsyras av ett patos för invandrarbarnen. Men jag undrar var de svenska barnen har tagit vägen. De finns endast med som referensobjekt i texten. Det medför att invandrarbarnen blir särskilda även i avhandlingen. När författaren berättar om perspektiv som trots allt fungerar lystrar jag lite extra. Som när hon förklarar att lärarnas verklighetsbeskrivningar också gav möjligheter: ”Trots att livs- och skolsituationen för barnen i dessa förorter beskrevs som bemängda med svårigheter rådde inte den hopplöshetens atmosfär i skolvardagen som man kanske skulle kunna vänta sig. Flertalet av de studerade lärarna brann tvärtom av entusiasm. Samtidigt som de var upptagna av alla problem och av att kompensera eleverna för allt de ansågs sakna, kunde de beskriva skolvardagen som mycket positivt laddad.” Vad hade hänt om hon även hade sökt vidare längs sådana positiva spår? Det finns även möjligheter på skolans fält. Det vore intressant med beskrivningar som vänder på begreppen och problematiserar sprickorna i muren för att släppa in lite ljus.

Stefan Danielsson, Lund

Anders Perlinge: *Sockenbankirerna. Kreditrelationer och tidig bankverksamhet. Vånga socken i Skåne 1840–1900*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2005 (Nordiska museets handlingar 130). 311 s., ill. English summary. ISBN 91-7108-500-9.

Efter en inledande kulturhistorisk överblick över kreditväsendet presenteras i kapitel 1 avhandlingens syfte: ”att